

Проф. д-р Гордана Лажетик*
Доц. д-р Елена Мујоска Трпевска**

СПЕЦИЈАЛИЗИРАН ТРЕТМАН: КЛУЧ ЗА УСПЕШНА РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И АДАПТАЦИЈА НА ОСУДЕНИТЕ ЛИЦА

1.01 Изворна научна статија
УДК 343.82(497.7)
343.815/.816:343.261-052(497.7)

Апстракт

Поставеноста на системот за извршување на санкциите во нашата држава се развива и се унапредува согласно Националната стратегија за развој на пенитенцијарниот систем во Република Северна Македонија за периодот 2021 – 2025 (НС),¹ како и врз основа на Законот за извршување на санкциите (ЗИС).² Легислативната рамка е заокружена и со големиот број донесени подзаконски акти³ во функција на правилна примена на ЗИС.

Анализата на податоците сама по себе е недоволна за да се добие целосна слика за тоа на кои аспекти поврзани со процесот на третманот поради ресоцијализација се наидува при извршување на казната затвор. Затоа, посебен дел од анализата е посветен токму на сумирање на согледбите на Народниот правобранител, на КПТ и на Европската комисија во однос на воочените слаби алки во системот за извршување на санкциите.

Сите тие даваат значителен придонес во насока на идентификување на прашањата и областите каде што е неопходно да се адресираат проблемите и да се преземат дополнителни мерки и активности за надминување на констатираните слабости.

Клучни зборови: затвореници, санкции, пенитенцијарен систем, ресоцијализација, третман, социјална адаптација.

Вовед

При подготовка на оваа кратка анализа беа користени наодите во Извештаите на Комитетот за превенција од тортура (КПТ)⁴ на Советот на Европа, кој во последниот извештај ја напушти вообичаената дипломатска реторика и многу јасно и директно ги посочи недостатоците што ги има воочено тој, а државата не успева да ги исполни во подолг временски период.

* Редовен професор, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, УКИМ, gordana2206@gmail.com.

** Виш научен соработник, Центар за стратески истражувања „Ксенте Богоев“ - МАНУ, emujoska@manu.edu.mk.

¹ Националната стратегијата за развој на пенитенцијарниот систем во Република Северна Македонија за периодот 2021 – 2025. Достапна на: <https://rm.coe.int/pentitentiary-national-strategy-north-macedonia-mkd/1680a462d1>, последна посета на 10.12.2024 г.

² Закон за извршување на санкциите, „Службен весник на РСМ“ бр. 99/19, 220/19 и 236/22.

³ Целосната листа на подзаконските акти во согласност со ЗИС, се достапни на: <https://uis.gov.mk/zakoni/>, последна посета на 10.12.2024 г.

⁴ Извештаите се достапни на: <https://www.coe.int/en/web/cpt/north-macedonia>, последна посета на 10.12.2024 г.

За изведување какви било заклучоци и формулирање препораки, неопходно е да се започне со анализа на состојбите во изминатите неколку години, со цел да се добие претстава за профилот на затворениците, нивните потреби, можности и пречки за успешна ресоцијализација и подоцнежна социјална адаптација. Токму поради тоа, затвореничката популација се менува според многу параметри што мора да се имаат предвид.

1. Третманот на осудените лица во функција на успешна ресоцијализација

Ресоцијализацијата на осудените лица е процес што подразбира преземање соодветно приспособени активности додека лицето се наоѓа во КПУ, со цел да се приспособи кон условите во установата, да го познава и да го почитува куќниот ред, и да се однесува дисциплинирано. За ресоцијализацијата да ги оствари целите што се очекуваат, неопходно е приспособување на третманот во установата на потребите на осуденото лице. Пенолошкиот, односно институционалниот третман претставува индивидуално определен динамичен систем на методи, мерки и постапување спрема осуденото лице во установата за време на извршување на казната затвор со цел насочување, развивање и остварување позитивни карактерни особини и способности за негова ресоцијализација.⁵

Третманот опфаќа повеќе мерки и активности, но со оваа Анализа, авторките одлучија да го насочат вниманието на неколку круцијални аспекти што го чинат третманот: образованиот процес на осудените лица во установата, работата како третман, стручното оспособување и стекнување вештини и здравствената заштита. Сите овие аспекти се актуелни како стратешки цели содржани во НС, чија имплементација е во тек.

1.1. Образованието како третман

Меѓународните документи пропишуваат обврска за затворските установи да им обезбедат образование на сите затвореници, при што образованието на неписмените и на младите затвореници треба им да биде задолжително. Колку што е можно, образованието на затворениците треба да им биде интегрирано во образовниот систем на државата, за да има основа по напуштањето на установата, лицето без тешкотии да продолжи со едукација.

Во НС во рамките на слабите страни е наведено отсуство на функционален процес на образование на осудени лица.

Образованието е категорија што може да се анализира двојно: образование што осуденото лице го има при прием во КПУ и образование што го стекнал додека бил на издржување на казната затвор. Образованието како третман е вториот аспект поврзан со стекнувањето знаења и вештини во текот на издржувањето на казната затвор.

Според меѓународните стандарди, затворските управи и други надлежни органи, меѓу формите на програми, активности и услуги што треба да им ги понудат на осудените лица спаѓаат и образованието и стручната обука, кои треба да се испорачуваат во согласност со индивидуалните потреби за третман на затворениците.⁶

Согласно ЗИС, осудените лица во процесот на ресоцијализација имаат право на третман со учество во редовни (општи) и/или специфични програми, мерки и активности, во кои спаѓа и образованието. Иако беше изготвен, никогаш не се донесе

⁵ Упатство за определување на видовите и начините на третман на осудените лица, „Службен весник на РСМ“ бр. 133/2020 од 22.5.2020 г.

⁶ The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), Rule 75, UNODC, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-book.pdf, последна посета на 10.12.2024 г.

стратешкиот документ за образование на осудените лица, чиј носител требаше да биде Министерството за образование и наука во соработка со УИС.

Како третман, образованието е посебна стратешка цел во рамките на НС и опфаќа повеќе активности за негова реализација.

Отсуството на континуирано образование во КПУ е проблем со кој нашата држава се соочува подолг временски период. Легислативната рамка што ја сочинуваат регулативата во однос на основното образование и регулативата во однос на образованието на возрасните овозможува образование во установите, но, во практиката, овие можности не се применуваат. Дополнително, ниту една стратешка цел во поглед на образованието не е спроведена како резултат на немањето институционална соработка (МОН-УИС-МП), ни слух за потребите на осудените лица и деца во установите. Мора да се интензивира намерата за одржување на заеднички состаноци со кои би се надминале сите бирократски проблеми во поглед на човечки ресурси, опрема, финансии, надлежност, кој орган кои права и обврски ќе ги има, кој врши надзор, воспоставување континуиран мониторинг и сл. Отвореноста на УИС и директорите на КПУ и ВПД кон меѓународните и националните невладини организации кои нудат образовни проектни активности, не е трајно решение за недостатокот од постојано образование особено кога станува збор за малолетни сторители и воспитаници од ВПД Волковија.

Останува да се видат ефектите на предложените измени и дополнувања во Законот за основното образование, чија цел е регулирање на воспитно-образовниот процес во воспитно-поправните и казнено-поправните установи.⁷

1.2. Работниот ангажман како третман

Согласно меѓународните стандарди, работата има големо значење како облик на третман на осудените лица.⁸ Работата помага за стекнување навика, дисциплинирано однесување, но и за структурирано време поминато во установата. Практиката на ЕСЧП јасно го искристализира ставот дека работата во затворите нема статус на присилна работа, туку влегува во рамките на активностите за остварување на третманот и процесот на ресоцијализација.

Членот 4 § 3 (а) од ЕКЧП укажува на тоа дека терминот „присилна или задолжителна работа“ не ја вклучува „секоја работа што треба да се изврши во вообичаениот тек на престојот во затвор“ или за време на условно отпуштање.⁹

Согласно ЗИС, на осудените лица треба да им се овозможи работа што ќе биде корисна и соодветна на начинот на нејзиното вршење на слобода, при што постигнувањето економска корист не смее да биде примарна и единствена цел на работата. Преку работата, осудените лица се здобиваат со, и развиваат работни навика, ги одржуваат работните способности и се стекнуваат со стручно знаење за работа на слобода. Постои ограничување според кое од осудените лица не смее да се бара да вршат работи што се опасни и штетни за нивното здравје.

Во практиката, осудените лица, по правило, работно се ангажираат во рамките на самата установа, и тоа во затворската економија, преку одржување на хигиената во

⁷ Извор достапен на: https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=78265, последна посета на 10.12.2024 г.

⁸ The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), Rule 4/2, UNODC, https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-book.pdf, последна посета на 10.12.2024 г.

⁹ Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights Prohibition of slavery and forced labour Updated on 31 August 2024, https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_4_eng, последна посета на 10.12.2024 г.

установата, дворното место, се ангажираат во кујна за приготвување храна, а во зависност од можностите во КПУ, се занимаваат со сточарство или со земјоделство.

ЗИС овозможува осудените лица со третман во отворено одделение да работат и надвор од установата, а осудените лица со третман во полуотворено одделение да може да работат повремено и под надзор во правни лица и други институции, но само ако се обезбедени услови за извршување на казната затвор и доколку се обезбедени минимални технички услови за работа. Не се смета за работа можноста осудени лица што започнале со користење погодности надвор од установата да бидат работно ангажирани на работни места што физички се наоѓаат надвор од кругот на установата, но се смета дека се во составот на самата установа.

Со оглед на фактот што нема доволно работни места за сите осудени лица, работен ангажман ќе имаат оние осудени лица што дале согласност да бидат работно ангажирани.

Достапни податоци има само во однос на работниот ангажман на осудените лица надвор од установата каде што се издржува казната, за што е потребно осуденото лице да добие согласност од директорот на УИС. По добиената согласност од директорот на УИС, директорот на КПУ склучува договор со правното лице, односно со институцијата и обезбедува писмена согласност од осуденото лице.

Со посебен подзаконски акт, министерот за правда ги има регулирано прашањата во однос на надоместокот и наградата за работа на осудените лица, како и за лицата што без своја вина не работат.¹⁰

Табела 1. Број на осудени лица на кои им била дадена согласност за работно ангажирање надвор од КПУ, според КПУ, во периодот 2019 – 2022

Казнено-поправна установа					
	2017	2018	2019	2021	2022
КПД Идризово	18	15	29	32	37
КПД Штип	4	4	1	0	0
КПД од отворен вид Струга	19	25	20	37	19
Затвор Скопје	17	13	22	39	46
Затвор Тетово	26	19	17	27	21
Затвор Куманово	19	2	20	13	18
Затвор Битола	11	8	5	10	7
КПД Прилеп	12	11	11	6	9

¹⁰ Правилник за определување на надоместокот и наградата за работа на осудените лица, како и за лицата што без своја вина не работат, „Службен весник на РСМ“ бр. 10/2020 од 16.01.2020 година.

Затвор Струмица	21	16	11	27	11
Затвор Гевгелија	11	13	19	15	22
Затвор Охрид	1	0	0	0	0
Вкупно	159	126	155	206	190

**Извор: Годишни извештаи на УИС*

Ако се направи анализа според КПУ, каде што се дадени согласности за работа надвор од установата во периодот 2017 – 2022 година, се забележува дека тенденција на зголемување на дадените согласности има во Затвор Скопје (од 17 на 46), во КПД Идризово (од 18 на 37), Затвор Гевгелија (од 11 на 22). Погледно намалување има единствено во Затвор Струмица (од 21 на 11).

1.3. Стручното оспособување и стекнувањето вештини

Во рамките на Стратешката цел 9, НС предвидува мерка за подобрување на просторните и материјално-технички услови за одвивање на образовниот процес и стручно оспособување согласно Препораката на СЕ (89)12, која укажува на тоа дека образованието за затворениците треба да биде како образованието што се обезбедува за слични старосни групи во надворешниот свет, а опсегот на можности за учење треба да биде колку што е можно поширок бидејќи целта на образованието во затвор е да ја развие личноста, имајќи ги предвид социјалниот, економскиот и културолошкиот контекст.¹¹

Притоа, посебно внимание се посветува на зајакнувањето на рехабилитациски структури кои го поддржуваат образованието на осудените лица, што треба да се реализира преку воведување и спроведување на обуки за вработените за оценувањето на интегриран ризик/потреби и модел за водење на предмети (опфаќа редовно и стручно образование), потоа преку интегрирање на образовните потреби на осудените лица, како дел од сеопфатното оценување на ризик/потреби и како дел од индивидуалните планови на казни, преку адаптација на можностите за редовно и стручно образование кон индивидуалните потребни на осуденото лице и на крај, преку мотивирање на осудените лица за вклучување во образовниот процес, каде што се земаат предвид нивните достигнувања во образованието при предлагање/одлучување за измена на режимот и ран отпуст

Законот за стручно образование и обука¹² ги уредува организирањето, структурата и управувањето на системот на стручното образование и обука, а со стручно образование и обука, кои се дел од системот на образованието, се обезбедува индивидуален развој на личноста преку стекнување компетенции, знаења и вештини што се неопходни за вклучување на пазарот на трудот или продолжување на образованието.

Во КПУ може да бидат организирани различни форми на стручно оспособување на осудените лица, и тоа во вид на курсеви, семинари, практична работа и сл., согласно општите прописи за стручно оспособување. И меѓународните документи упатуваат на тоа дека управата на затворските установи и другите надлежни органи треба да понудат

¹¹ Стратегијата е достапна на: <https://rm.coe.int/09000016804c858f>. Дополнителен извор: <https://www.epea.org/council-of-europe-recommendations-on-education-in-prison/>, последна посета на 10.12.2024 г.

¹² Закон за стручно образование и обука „Службен весник на РСМ“ бр. 71/06, 117/08, 148/09, 17/11, 24/13, 137/13, 41/14, 145/15, 55/16 и 64/18 и 275/19.

и стручно оспособување што ќе биде во согласност со индивидуалните потреби за третман на затворениците и кои ќе имаат полза од тоа.

Стручното оспособување и обука за стекнување вештини може да бидат организирани како форма на ангажман во рамките на третманот на осуденото лице во КПУ, а доколку се исполнети законските услови, осуденото лице може да се стекне и со сертификат што ќе може да го користи по напуштањето на установата. Проблем се појавува кај осудените лица што се неписмени или немаат оформено основно образование, бидејќи наведениот закон како предуслов пропишува дека стручно може да се оспособува само лице што има оформено основно образование.

Како во однос на образованието, така и во однос на стручното оспособување постои системски проблем во нашите установи, бидејќи не се спроведуваат континуирано стручно оспособување и обука. Најчесто, различните видови стручно оспособување и обуки се организираат од страна на домашни и странски организации, а најпозитивни искуства КПУ имаат со обуките спроведени со поддршка на Програмата за развој на Обединетите нации (UNDP). Токму поради ова, и во НС во рамките на слабите страни на пенитенцијарниот систем посебно е наведено дека не се спроведува Стратегијата за обука и дека нема системско споделување на добиените знаења.

1.4. Здравствената заштита на осудените лица

Системот на здравствена заштита е поставен на тој начин што во установите повеќе нема вработени лекари, туку тие се вработени во медицински установи, а дел од дејноста ја вршат во КПУ. Ваквиот пристап до здравствената заштита се задржа и со новата НС, иако во меѓувреме се појавија низа проблеми и практични тешкотии.

Во рамките на слабите страни, во НС е наведена здравствената заштита, загрижувачки нискиот број на здравствен персонал, но и потребата од изнаоѓање долгорочното решение за лекување зависници од дрога.

Обезбедувањето ефективна здравствена заштита е особено важен аспект за третманот на осудените лица, но успехот на неговото остварување зависи од меѓусекторската соработка, која не е секогаш на задоволително ниво во нашата држава.

Дел од КПУ имаат солидно опремени ординации, но поради отсуство на лекари, тие остануваат неискористени. Во дел од КПУ почесто се присутни лекар, стоматолог, некаде и психијатар, но, во основата, овој вид ангажиран кадар во КПУ недостига и не е мотивиран да работи со осудени лица.

Поради ваквиот систем, КПУ се упатени на соработка со центрите за јавно здравје во општината каде што се наоѓа установата и преку соработка со овие центри за јавно здравје се договара динамиката на присуство на лекар во установата.

Во рамките на здравствената заштита понекогаш се појавува и проблем со недостигот на лекови со кои се соочуваат КПУ, а тоа е сериозен проблем особено кога станува збор за седативи, метадонска терапија и сл.

2. Анализа на извештаи на релевантни домашни и странски органи и организации

2.1. Народен правобранител

Од достапните годишни извештаи на Народниот правобранител (во натамошниот текст: НП) може да се идентификуваат аспекти поврзани со извршувањето на санкциите, положбата на осудените лица и со одвивањето на третманот во установите.

2.1.1. Услови за престој во установите

Според податоците што се достапни од годишните извештаи на НП, тој повеќекратно укажува на тоа дека условите за издржување на казната затвор веќе подолг

временски период се оценуваат како многу лоши и деградирачки, а она што особено загрижува е тоа што ваквата состојба не се должи секогаш на пренатрупаноста. НП повеќепати укажал на тоа дека условите за сместување во установите не се на потребното ниво и не одговараат на меѓународните стандарди што треба да се применуваат во поглед на почитување на човековите права.

Пренатрупаноста значително се намали со законите за амнестија, но во 2021 година, НП констатира дека пренатрупаноста повторно се појавува како проблем. Имено, во КПД Идризово, капацитетот е 900 лица, а во моментот на посета на НП биле затекнати 1 102 лица, слично како во КПД Штип, каде што капацитетот е за 160 лица, а биле сместени 227 лица. Во Годишниот извештај за 2022 година, НП констатира дека пренатрупаност се појавила и во Затворот Тетово.

Во КДП Идризово во 2022 година било констатирано дека состојбата е нехумана и деградирачка и надвор од стандардите што се однесуваат на затворската популација, бидејќи поради преполнетоста на затворските ќелии, дел од затворениците биле принудени да спијат на импровизирани кревети што имале по три ката, а дел од нив дури и на душеци во ходниците.

2.1.2. Намалени претставки за деградирачки третман од затворската полиција

Иако во претходните години имало повеќе претставки за заштита на правата на осудените лица поради случаи на нехуман и деградирачки третман, односно непрофесионално однесување на лицата вработени во Секторот за обезбедување, важно е да се наведе дека во Годишниот извештај за 2020 година, НП констатирал дека е намален бројот на претставки по овој основ.

Ваквата состојба треба да се толкува во контекст на измените на законодавството со кое се вовеле ново Одделение за постапување во случаи на нехуман и деградирачки третман од страна на затворската полиција во рамките на ОЈО ГОКК, како и одредбата од членот 91 во ЗИС од 2019 година.

2.1.3. Образование во установите

Во однос на образованието, НП укажува на тоа дека во КПУ и ВПУ не е воспоставен редовен образовен процес, иако била изработена Стратегија за развој на процесот на образование и учење во КПУ и ВПУ, која никогаш не била донесена. Проблемите со образованието во дел од нив се и меѓусекторски и претпоставуваат соработка на УИС со Министерството за образование и наука.

2.1.4. Здравствена заштита

НП потсетува дека здравствената заштита мора да се остварува на нивото што го бараат меѓународните стандарди. Во овој контекст, НП во подолг временски период го истакнува фактот дека здравствената заштита во установите не е функционална, дека не е обезбедена континуирана здравствена заштита на осудените лица, ниту, пак, е обезбеден доволен број соодветен и стручен медицински персонал, а затворските амбуланти не се опремени со сета неопходна медицинска опрема. Поради ваквите состојби се случува дополнителна дискриминација на осудените лица, па оние чии семејства може да им набават лекови, терапијата ја примаат навреме, а другите се принудени или да чекаат со месеци или да се согласат да примат терапија што има истовремено и фармаколошко дејство. Овие проблеми, со оглед на многубројната затворска популација, се најизразени во КПД Идризово, но присутни се и во другите установи.

Загрижува податокот дека во повеќето казнено-поправни установи сè уште нема вработен медицински персонал, а здравствената грижа се обезбедува преку клиничките болници во градот каде што се сместени овие установи.

НП со право укажува на тоа дека треба сериозно да се сфати недостигот на специјалист психијатар во установите, поради што лицата по потреба се спроведуваат во локалните психијатриски одделенија, со што се зголемуваат финансиските трошоци за установите, а едновременно укажаната психијатриска помош се сведува на препишана медикаментозна терапија. Грижата за менталното здравје на осудените лица во установите мора да се подигне на повисоко ниво и да се обезбедат редовни психијатриски прегледи.

Во 2018 година, најголем дел од поплаките упатени до НП се однесувале на здравствената заштита. НП констатирал дека на почетокот на декември 2019 година, во КПД Идризово биле вработени стоматолог, сестра стоматолог и медицинска сестра, меѓутоа стоматолошката ординација не била опремена со потребната апаратура.

Во 2020 година, НП констатирал дека постапката за преземање на здравствените служби на КПУ од страна на Јавните здравствени установи траело многу долго и во тој период не било целосно спроведено.

Вложените напори резултирале со позитивна оценка што ја дал НП, а, имено, во 2021 година, НП констатирал дека Затвор Скопје, КПД Идризово, КПД Штип, Затвор Куманово и ВПД Тетово располагаат со добро опремени стоматолошки ординации.

2.1.5. Документи за идентификација

Врз основа на Годишниот извештај на НП од 2016 година во однос на избирачките права, констатирано е дека осудените лица немаат важечки лични документи и не може да го остварат своето право на глас. Со цел упатување на оваа состојба, од страна на УИС во текот на 2018 година се преземени мерки за добивање документи за идентификација.

2.1.6. Смртни случаи во КПУ и ВПУ

Во 2019 година, Народниот правобранител по сопствена иницијатива постапувал по добиени сознанија за 4 смртни случаи на затвореници, а продолжена била постапката по предметите за 6 смртни случаи на затвореници од 2018 година.

За два од случаите, постапката била во тек, а за сите останати, Основното јавно обвинителство известило дека не постојат индиции, ниту околности што упатуваат на тоа дека смртта се случила како резултат на кривично дело.

НП утврдил одолжување на постапката за доставување на обдукцискиот наод (протокол) од страна на Институтот за судска медицина, криминалистика и медицинска деонтологија до надлежниот јавен обвинител, па поради ова, и во 2019 година постапката за разјаснување на смртта на затвореник сè уште била во тек и се чекал одговор од надлежното јавно обвинителство.

2.1.7. Услови за издржување казна затвор во женското одделение во КПД Идризово

НП констатирал дека кај осуденички од женското одделение на КПД Идризово постоело незадоволство поради условите, особено поради неможноста да одржуваат лична хигиена, како и хигиена во просториите во кои издржуваат казна затвор.

Народниот правобранител спровел непосреден разговор со поголем дел од групата незадоволни затворенички, кои укажале на тоа дека немаат топла вода, тоалетите се затнувале и не функционираше, септичките јами во дворот не се чистеле

редовно и дека поради неодржување на дворната површина, во собите имало комарци, муви, но и лебарки, тавтабити и сл.

Од установата бил доставен одговор дека се преземени мерки за решавање на наведените проблеми, но по повторниот увид на НП, утврдено било дека условите не се видно подобро, како во поглед на хигиената во тоалетите и во бањите, така и во однос на можноста за користење топла вода.

3. Наоди од извештајот на Комитетот за Превенција од Тортура (КПТ)

КПТ остварил посета на затворите во РСМ во периодот од 7.12.2020 до 9.12.2020 година, при што примарната цел на посетата била да се разгледаат условите и третманот на лицата што издржуваат казна затвор во КПД Идризово и во истражниот оддел на Затворот Скопје.¹³

3.1. Просторни услови

КПТ постојано ја критикувал ситуацијата и утврдил дека третманот на затворениците во одредени крила на КПД Идризово може да се опише како нечовечки и понижувачки. Истовремено, според КПТ, потребно е во КПД Идризово да се зголеми кадровскиот состав на соодветно обучени затворски службеници со цел да се обезбедат ефективна контрола на установата и способност да им се понуди соодветен режим на затворениците.

По спроведената посета, КПТ констатирал подобрување во КПД Идризово, односно во новите единици на отворен и полуотворен режим, како и во одделното женско одделение, условите се оцениле како генерално прифатливи во однос на просторот за живеење, состојбата на мебелот и опремата, како и хигиенските услови во санитарните јазли.

Повеќе укажувања во Извештајот се однесуваат на просторните услови во КПД Идризово, а, имено, се нагласила потребата да му се обезбеди на секој затвореник да има минимум 4 м² површина за престој, со исклучок на санитарните јазли, но и подобрување на условите во затворениот дел во однос на поголема безбедност, хигиенски услови преку поправка на санитарните јазли, обезбедување доволно детергент и хигиенски производи, замена на уништените душеци, обезбедување чиста постелнина, искоренување на наездата на лебарки и други штетници, замена на скршените прозорски стакла и поправка на подот и покривот, обезбедување соодветно греење и вештачко осветлување во сите простории каде што престојуваат осудените лица. Особено се укажува на итноста од поправка на опасните и импровизирани електрични инсталации во ќелиите на затворениот дел и во амбулантата. Неопходно е секој затвореник да има свој кревет. Истовремено, се укажува на итноста од целосно реновирање и одржување на зградата на т.н. амбуланта, во очекување на изградба на 74-креветната здравствена единица.

Имајќи ја предвид лошата состојба, КПТ бара од властите на Северна Македонија да преземат итни чекори за затворање на старото полуотворено одделение и сите затвореници оттаму да се префрлат во новата полуотворена единица.

3.2. Здравствена заштита

КПТ е особено загрижен и за здравствената заштита, па, во таа смисла, очекува Министерството за здравство да преземе итни чекори за решавање на долгогодишните неспроведени мерки во врска со неговата одговорност за обезбедување квалитетна

¹³ Report to the Government of North Macedonia on the visit to North Macedonia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT/Inf (2021) 18, <https://rm.coe.int/1680a359cb>.

здравствена заштита на затворениците. Притоа, КПП укажува на потреббата Министерството за здравство да ја разгледа можноста за создавање единица на централно ниво што би била задолжена за координација на активностите на сите ЈЗУ во областа на здравствената заштита во затворите. Со цел да се обезбеди ефективна здравствена заштита, КПП очекува Министерството за здравство да направи процена на минималните нивоа на персонал во секоја затворска установа, стимулативен план за регрутирање здравствен персонал (т. е. општи лекари и медицински сестри), како и сертификација на здравствените простории што се наоѓаат во установите.

Со цел да се проверат мерките и активностите што ги преземаат националните власти, во периодот од 2.10.2023 до 12.10.2023 година КПП спроведе периодична посета¹⁴ за која сè уште не е изготвен извештај.

4. Укажувања на Европската Комисија во однос на затворскиот систем

Во извештаите за напредокот на државата, кои ги подготвува Европската комисија (во натамошниот текст: ЕК), редовно се прави осврт на состојбите во затворите, преземените мерки и активности и она што се очекува да биде преземено во иднина. За целите на оваа Анализа, ќе се направи краток и сумарен осврт на укажувањата содржани во Извештајот за 2023 година.¹⁵

4.1. Условите во КПУ

ЕК нотира дека состојбата во затворите сè уште е многу сериозна и не е во согласност со меѓународните стандарди. Притоа, посебно нагласува дека судската практика на ЕСЧП покажува дека лошите услови во затворите може да се сметаат како основа за повреда на членот 3 за забрана на тортура. Исто така, сериозна загриженост предизвикува фактот што државата не ги исполнила препораките дадени од страна на КПП во однос на третманот на притворени и осудени лица.

За да биде целосно имплементирана, Стратегијата за развој на затворскиот систем 2021-2025 година бара средства, дополнителен кадар и политичка посветеност, па во тој контекст се констатира дека правната рамка за заштита на основните права е делумно усогласена со правото на ЕУ и со европските стандарди за основните права.

Загрижува тоа што препораките од минатата година биле адресирани само делумно и остануваат валидни, па од државата се очекува да вложи особени напори да ги надмине тешките услови во затворите и да се засилат напорите за промовирање алтернативи на затворање.

ЕК укажува на тоа дека позитивно е тоа што инфраструктурата била реновирана и подобрена во голем број затворски објекти, но дека условите во делови од КПД Идризово и другите притворски установи од затворскиот систем остануваат нехумани, а како приоритет се наведува итноста од реновирање на најзапуштената зграда во КПД Идризово.

Пријавената пренатрупаност предизвикува дополнителна загриженост кај затворската популација.

4.2. Ефективност на надворешниот механизам за контрола

ЕК констатира дека механизмот за надворешен надзор за полицијата, вклучително и затворската полиција, сè уште не е целосно функционален, а тројцата

¹⁴ <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-carries-out-periodic-visit-to-north-macedonia>

¹⁵ North Macedonia 2023 Report, Brussels, 8.11.2023 SWD(2023) 693 final, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_693%20North%20Macedonia%20report.pdf.

претставници на граѓанските организации сè уште не се избрани од страна на Парламентот.

Специјалното одделение за истрага и гонење на кривични дела во рамките на ОЈО ГОКК извршени од лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција е оперативно, но недостигот на соодветен персонал ја попречува неговата ефикасност.

Во 2022 година, затворите поднеле 129 извештаи за употребата на присилба спрема осудени лица до УИС.

4.3. Здравствена заштита

Меѓу прашањата што долги години се наведуваат како недостаток што националните власти мора да го адресираат е и отсуството на ефективен систем на здравствена заштита во затворите.

4.4. Квалитет на избраниот кадар во КПУ

Именувањето нов вршител на должноста началник на Управата за извршување на санкциите и вршител на должноста директор на затворот Идризово беше позитивен чекор, земајќи ги предвид нивните релевантни професионални средини. Сепак, барањата од Законот за извршување на санкциите во 2019 година за избор на раководство на затворот не беа доследно применувани.

4.5. Мониторинг и надзор во установи за деца

Поаѓајќи од ранливоста на децата, која е особено нагласена кога тие се наоѓаат во институција, ЕК укажува на неопходноста од постоење редовен мониторинг и надзор на ВПД Тетово и КПУ Охрид, каде што се сместени деца на кои им е изречена воспитна мерка упатување во ВПД, односно деца што се наоѓаат на издржување казна затвор.

Целта на мониторингот и надзорот е да се осигури дека властите обезбедуваат соодветна заштита и други услуги за децата што се наоѓаат во овие установи.

Наместо заклучок

Врз основа на согледувањата од оваа кратка анализа, сами се наметнаа заклучоците и предлозите за подобрување на состојбите.

Состојбите во системот за извршување на санкциите сè уште не ги постигнале посакуваните стандарди. Долги години се повторуваат истите забелешки во однос на супстандардните услови за издржување казна затвор, проблеми со обезбедување здравствена заштита, отсуство на континуиран процес на образование, предизвици во однос на прогресирањето на осудените лица од женски пол, но и состојбите поврзани со недоволната екипираност со стручен кадар во секторите за ресоцијализација, појавата на т.н. „затворски туризам“, присуството на дрога во затворите, односот на затворската полиција кон затворениците и сл.

Особено загрижува состојбата со КПД Идризово, како најстар и најголем казнено-поправен дом во државата, каде што казна затвор издржуваат најголем број затвореници, чија безбедност е сериозно доведена во прашање поради недостиг на

затворски чувари, па затоа беше прогласена вонредна состојба¹⁶ и беше ангажирана војската да ги чува затворениците.¹⁷

Воочените предизвици и недоследности наметнуваат обврска за потемелно истражување на постоечките проблеми во затворскиот систем и изработка на опсежна анализа на која ќе се работи во претстојниот период.

Препораки:

- ☛ Обезбедување на соодветни и хумани материјални услови во сите КПУ и ВПД од страна на Министерството за правда и Управата за извршување на санкции.

- ☛ Воспоставување ефикасна соработка и координација на меѓуинституционалната поврзаност, со што би се надминале низа негативни последици, недоследности во работењето и би се намалило предолгото траење на одредени постапки и процедури.

- ☛ Наоѓање системско решение за континуираниот проблем со пренатрупаноста во казнено-поправните установи, наместо донесување периодични решенија како што се Законите за амнестија со кои проблемот само се одолговлекува, но не се решава.

- ☛ Воспоставување основа за системско и трајно решение за здравствена заштита на осудените лица, што покрај примарната, секундарната и терцијарната здравствена заштита, акцент ќе стави на психијатриската поддршка и помош.

- ☛ Подобрување на достапноста и пристапноста до лекови, лекари, психијатри, гинеколошки и стоматолошки услуги.

- ☛ Обезбедување на услови за имплементирање на програмите за ресоцијализација во сите КПУ И ВПД. Министерството за правда, Управата за извршување на санкциите и установите да обезбедат услови за слободни, спортски, едукативни и вокациски активности за сите осудени лица за квалитетно поминување на слободното време.

- ☛ Продолжување на координацијата меѓу пробациските службеници, судиите, јавните обвинители, затворскиот персонал и другите институции и продолжување на процесот на унапредување на пробациската служба и практична имплементација на Законот за пробација.

- ☛ Продолжување на добро воспоставената пракса на континуирана едукација и обука на вработените во УИС, КПУ, ВПД и затворската полиција.

- ☛ Целосно организирање и финансирање на образовниот процес од страна на Министерството за образование, со континуирана помош и поддршка од УИС.

- ☛ Продолжување на воспоставената соработка и отворена дискусија меѓу УИС, НП-НПМ, меѓународните и граѓанските организации во државата.

- ☛ Продолжување со анализа на состојбите и факторите за надминување на лошите оценки на извештаите на КПП за состојбите во КПУ И ВПД.

¹⁶ Известувањата за активностите поврзани со кризната состојба на дел од територијата на Република Северна Македонија, и тоа на подрачјето на Општината Гази Баба на кое Казнено-поправната установа Казнено-поправен дом Идризово ја врши својата надлежност заради спречување на безбедносните закани и зајакнување на обезбедувањето на Установата, се достапни на: https://vlada.mk/2024_2, последна посета на 10.12.2024 г.

¹⁷ Извор: Радио Слободна Европа: Полиција и војска на помош во обезбедувањето на најголемиот затвор Идризово, <https://www.slobodnaevropa.mk/a/32469182.html>, последна посета на 10.12.2024 г.

- ☛ Определување и одобрување на доволен број на финансиски средства од страна на Министерството за финансии за потребата од непречено, соодветно и подобро функционирање на казнено-поправните установи

- ☛ Подобрување на родовата застапеност во рамки на вработениот персонал во казнено-поправните установи.

Prof. Gordana Lažetić, Ph.D¹⁸
Elena Mujoska – Trpevska, Ph.D¹⁹

SPECIALIZED TREATMENT FOR INMATES: THE KEY TO SUCCESSFUL RESOCIALIZATION AND ADAPTATION

Abstract

The development and improvement of the system for execution of sanctions in our country align with the *National Strategy for the Development of the Penitentiary System in the Republic of North Macedonia for the Period 2021–2025 (NS)* and the *Law on the Execution of Sanctions (LES)*. This legislative framework is further supported by numerous bylaws designed to ensure the effective application of the LES.

However, analyzing data alone is insufficient to fully understand the challenges related to the treatment and resocialization process during imprisonment. For this reason, a distinct part of the analysis focuses on summarizing observations from the Ombudsman, the CPT, and the European Commission, highlighting weak points in the sanction execution system.

These observations play a crucial role in identifying problem areas and emphasizing the need for additional measures and activities to address the system's deficiencies and promote its improvement.

The conditions within the sanction execution system have yet to reach the desired standards. For many years, the same issues have been repeatedly highlighted: substandard conditions for serving prison sentences, problems with providing healthcare, the absence of a continuous education process, challenges related to the progression of convicted women, as well as insufficient staffing with qualified personnel in resocialization sectors. Additional concerns include the phenomenon of so-called "prison tourism," the presence of drugs in prisons, the treatment of inmates by prison police, and similar issues.

Keywords: *prisoners, sanctions, penitentiary system, resocialization, treatment, social adaptation.*

¹⁸ Full time Professor, Faculty of Law "Iustinianus Primus" - Skopje, University of Ss. Cyril and Methodius – Skopje, e-mail: gordana2206@gmail.com

¹⁹ Senior Research Associate, Center for Strategic Research "Ksente Bogoev", Macedonian Academy of Sciences and Arts, e-mail: emujoska@manu.edu.mk